

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 2, Sayı: 5, Aralık 2015, s. 290-299

Uğur TATLISUMAK¹

ORTADOĞU İSLAM HALKLARININ KÜLTÜREL PSİKOLOJİLERİNİN OLUŞUMUNDA “EHVEN-İ ŞER” DÜŞÜNCESİNİN ETKİSİ, TARİHSEL KÖKLERİ; KÜLTÜREL-SOSYAL ALANLARDAKİ YANSIMALARI

Özet

Medeniyetleri oluşturan insansa, insanı oluşturan temel dinamizmin onun yaşadığı psikolojik derinlik olduğu kesindir. Toplumlar barındırdığı bireylerin bileşkeleridir. Tarihi yapan, yazan bu bireylerdir. Bu bireylerin yetiştirilme tarzları, algılamaları toplumların kültürel karakterini oluşturur. Bu şekilde toplumlar, uluslar, bu psikolojik yapılarını, genetik kültür kodlarını sanki birer biyolojik genler gibi nesilden nesile aktarırlar. Bu kültürel kodlar, toplumun siyasal, ekonomik, dini yapılarına şekil veren en önemli etkenlerin merkezinde yer alır. Modern Davranış bilimlerinde bu durum arketip kavramıyla ifade edilmektedir. Bu çalışmada İslam toplumlarının düşünce dünyasında büyük yeri olan siyasi, kültürel, sosyal düşüncenin birçok alanına etki etmiş olan “Ehveni Şer Düşüncesi” ve bunun kültürel, siyasi, iktisadi psikolojiye yansımaları üzerine, tarih ve psikoloji bilimlerinden yardım alınarak konu irdelenmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Kültürel Psikoloji, Ehven-i Şer Düşüncesi, Manipülasyon, Siyasal Erk.

THE EFFECT OF THE LESSER EVIL IDEA” IN CULTURAL PSYCHOLOGY’S FORMATION OF THE MIDDLE EASTERN, ISLAMIC COMMUNITIES AND ITS REFLECTIONS IN CULTURAL, SOCIAL FIELDS

Abstract

If human is the one founding civilizations, the fundamental dynamism generating human is certainly the experienced psychological depth. Societies are the resultants of their hosted individuals. Individuals are the ones, who make, write

¹Memur., Konya Orman Bölge Müdürlüğü, Selçuk Ün. Tarih. Doktora Öğrencisi,ugurtatlisumak@yahoo.com

Ortadoğu İslam Halklarının Kültürel Psikolojilerinin Oluşumunda “Ehven-i Şer” Düşüncesinin Etkisi, Tarihsel Kökleri; Kültürel-Sosyal Alanlardaki Yansımaları

history. Manners to raise individuals, ideals of the perceived and presented world form cultural characteristics of the societies. Such communities, nations of this nature transform their psychological structures, genetic, cultural codes from generation to generation, as if they are their biological genes. Those cultural codes take part in the central of the most important factors forming societies' political, economical and religious structures. This case in the modern science of behavior is represented by the concept of archetypes. In this study, we interdisciplinary worked on “The Lesser Evil Idea”, that fairly figures in the nature of Islamic communities' ideas, nearly affected any political, cultural, social thoughts and on its reflections in cultural, political, economical psychology by receiving support from inputs of history and psychology.

Keywords: Cultural Psychology, Lesser Evil Idea, Manipulation, Political Power.

GİRİŞ

İlk bakışta insan zihninde pozitif anlamlar çağrıştıran bu kavramın düşünce dünyamıza nasıl hükmettiği, kararlarımızı almada üzerimizde ne kadar etkili olduğu konusunda yeterli çalışmalar yapılmamıştır. Bu çalışmadaki amaç, ihmal edilmiş bir araştırma alanı olan ehven-i şer düşünce probleminin anlaşılmasına biraz daha kapı aralamak, bu problematik üzerinden yeni soruların doğmasına zemin hazırlamaktır. Ortadoğu coğrafyasında yaşayan insanlar için ehven-i şer kavramı, kendisine yabancı olunmayan, günlük yaşam içerisinde karşılaşılan sorunlarda seçmek zorunda kalınan bir irade beyanıdır. Sadece bir seçenek değil şartlandırılmış bir çözüm önerisidir. Ortadoğu toplumlarında ehven-i şer, dünyayı algılama biçimi, bir hayat tarzına dönüşmüştür. Sosyal hayatın içerisinde bu kadar etkili olan, İslam toplumları tarafından kabul gören bu kavram kendi düşünce örgüsünü oluşturmuş, bir düşünce sistemi haline gelmiştir. Bu kadar temel düşünme biçimimizi etkilemesine rağmen, bu kavram üzerinde yeteri kadar bilimsel sosyal çalışmalar yapılmamıştır. Ehven-i şerrin sözlük anlamı, daha az kötü, daha az fena olanı seçmek demektir. (Atay, H., & Atay, İ., 1964) Bir bakıma bireylerin veya toplumların kötü seçenekler içerisinde kendilerine en az zarar vereni tercih etme işidir. Bu sorunsal üzerinde çalışırken karşılaşılan paradoksların açıklanmasında, felsefenin dehlizlerine çekilmeden bilimsel ilkeler doğrultusunda meselenin tarihi, siyasi, sosyal kökleri araştırılacaktır. Ancak İslam kelamcılarının tartıştığı hayır ve şerrin ne olduğuna dair kelâmî meseleler konu dışındadır. Vurgulanmak istenen şey, toplumların ilerlemesine, kalkınmasına mani olan, düşünce gelişimine ket vuran, statükoyu, durağanlığı muhafaza eden ehven-i şer düşüncesinin fikirselleşmesine, insanların ve toplumların tercihleri üzerindeki etkilerine işaret etmektir. Ayrıca Bu çalışma doğru ve yanlışın göreceli yönlerine değil, kamu yararı güden, genel standart doğrular üzerine odaklanmaktadır.

Ehven-i Şer Düşüncesinin Kaynağı

Ehven-i şer düşüncesi temel kaynağını nereden almakta ve hangi sosyal ve siyasi koşullardan beslenmektedir? Ehven-i şer düşüncesinin temel kaynağı ontolojik sorunlarda mı yatmaktadır? Bu soruların cevabı kolay değildir. Yaşadığımız dünyanın insanlara fazla seçenekler sunmadığı ortadadır. Bu minvalde ehven-i şer batı düşüncesinde ilahi probalite veya teodisede konularında yoğun olarak tartışılmış konulardandır. (Tillich, P., 2004) İnsanın ontik olarak en az zararlıya karşı meylinin öğrenme (epistemik) ile mi yoksa varoluşsal bir temelle mi

TİDSAD

oluşturduğuna dair çeşitli ampirik bilimsel gözlemler yapılmıştır. (Taslaman, C., 2013) Ancak insan iradesinin bilgiye ve güce bağlı olarak olayları ve coğrafyayı değiştirebildiği bir gerçektir. Küçük ve büyük kozmosun² (Nasr, S., H., 1985) içerisinde akıp giden olayların meydana gelişindeki sebep zincirlerinin kompleks, karmaşık olan yapısı, insanoğlunun zihni dünyasında karmaşıklığa, yapısal düşünce sorunlarına yol açmaktadır.³ Bu onun daha çok senkretik, ehven-i şerci düşüncelere temayülünü ortaya çıkaran psikolojik etkenlerden biridir. İnsanoğlu bilgisini artırarak evreni daha çok anlamlandırmakta ve korkularını azaltmaktadır. Böylece kendine güveni artmakta, iradesinin önemini daha da kavrama imkânı bulmaktadır. Bilgiyle beraber seçeneklerinin bir kaç adetle sınırlı olmadığını, gücü ve bilgisine bağlı olarak seçeneklerini artırabileceğinin farkına varabilmektedir. Bu durumda evrenin işleyişindeki, olayların akışında meydana gelen kompleks durumu, çevresinde olup bitenleri anlayıp çözümleyemeyen bir zihin, ilkel de olsa karşılaştığı karmaşık, açıklanması zor, basite indirgenemeyen olguya, bir açıklama bulmak ve kendisini, bu izahlar arasından hemen bir seçim yapmak zorunda hisseder. Çünkü beyin snopları tanımlayan; tanımlayarak anlamlandıran bir yapıdadır. (Canan, S., 2008)

Tarih boyu, insanoğlunun bilgisizliğinden istifade eden, statükocu, ehven-i şerci düzenler kuran, insanın iradesinin önünde reel olmayan hayali setleri sanki ona temel gerçeklermiş gibi kabul ettiren, kötünün iyisini seçtiren, manipülatif siyasi, iktisadi, felsefi düşünce kalıplarının ve kurulan sistemlerin insan iradesi önünde kurduğu reel olmayan engeller ve bu engellerin nasıl aşılabileceği problematiği ortaya çıkmaktadır. Tarihin her döneminde siyasi, iktisadi, sosyal yapılara hükmeden siyasi iktidarlar, insan psikolojisindeki bu zayıflığı kullanmışlardır. İktidar gücünün kaynağını nereden alırsa alsın, toplumların kaderlerine birçok konuda hükmetme kudretine sahip olan muktedirler, insan düşüncesine, dolayısıyla insan iradesini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.⁴ Böylece iktidarlar kendilerini sağlama almanın bir yolu olarak bu metodu izlemişlerdir. Seçenekler siyasi iktidarlar tarafından ortaya konulmuş, seçimi ise iradesi neredeyse ortadan kaldırılmış yığınlara yaptırılmıştır. Âdeta kaderine boyun eğmiş, doğa, toplum, tarih ve benlik zindanlarının (Şeriatî A., 1984) insan ruhuna vermiş olduğu korkular karşısında kendini çaresiz ve seçeneksiz hisseden, kötü ve şer seçeneklerden, şerri ve kötüyü seçmekten başka çaresi olmayan insanoğlu için ehven-i şerrin en üstün seçenek olarak ortaya çıkması, ehven-i şerci, statükocu sistemlerin zayıf toplumlar üstünde uyguladığı değişmez felsefi manevralardır. Aslına bakılırsa ehven-i şer olan kötünün/kötülüğün en iyi seçenek olarak ortaya konulması, pasif iyinin/iyiliğin aktif iyi olarak ortaya çıkmasına izin verilmemesidir. Bu tür sistemlerin muktedirleri, kendilerine tabi olan, hükmettikleri toplumdan, uysallık ve ahlaki kurallara bağlılık gibi erdemler istemelerine karşın, muktedirler, kendi düşünce dünyalarında ve pratik hayatta bunun aksine bir ahlaki davranış sergilerler. Bu fevkalade çelişkili durumunda, akıl ve erdeme dayalı olmayan sadece itaate dayalı olan ahlakî ve etik kurallara bağlılık vardır. Farklı seçeneklerin bulunabileceğini dahi düşünemeyen, doğruyu bulmak, ona ulaşmak özlemi ve arzusunda olmayan bireylerin yetiştirilebilmesi için otokratik sistemler şerlerden en az zarar verenini, ehven olanı seçmenin şer'î, hukuka uygun, meşru bir durum olduğuna dair düşünce

² Felsefi anlamda, küçük kosmos, insan; büyük kosmos, evren olarak tabir edilir.

³ *Kur'an*: 33/72; “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.”

⁴ Arap dilinde “Kader” kelimesi, mif'al veznine çekildiğinde Miktar (ölçü); iftial vezninde iktidar; ism-i fa'ili ise kâdir (güçlü) ve muktedir (gücü elde etmiş) anlamlarına gelmektedir. Güce bağlı anlamlar ihtiva eden bu kelimelerin kader kavramı ile aynı kökten gelmesi anlam itibarıyla meseleye farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. İktidar kelimesi ile kader kelimesinin aynı kökten gelmesi, Bu kavramların oluşum sürecinde, zihinlerde, güç-kader anlayışlarının beraber şekillenmeleri pratikte şekillenen İslam siyasal aklının oluşumunda önemli etkiler bırakmıştır. (Çanga, M., 1989: 381)

Ortadoğu İslam Halklarının Kültürel Psikolojilerinin Oluşumunda “Ehven-i Şer” Düşüncesinin Etkisi, Tarihsel Kökleri; Kültürel-Sosyal Alanlardaki Yansımaları

temellerini de icat etmesi gerekir.⁵ Oluşturulan toplumsal sistemde çıkarlar, menfaat ilişkileri bu ehven-i şerci kaideler üzerine inşa edilir. Bu kurallara uyan fertlerin toplumda yaşamlarını ancak bu yolla sürdürebilmesine izin verilir, imkân tanınır. İslam hadis kaynaklarında geçen bir hadis-i şerif akıl ve ahlak meselesine güzel bir örnektir: Esbağ b. Nubate, Ali b. Ebu Tâlib (aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

“Cebrail, Âdem (aleyhisselâm)’ın yanına indi ve dedi ki: “Ey Âdem! Üç şeyden birini seçmeni önermekle emrolundum. Birini seç, diğer ikisini bırak.”

Âdem ona: “Ey Cebrail! Bu üç şey nedir?” diye sordu.

Cebrail: “Akıl, hayâ ve dindir.” dedi.

Âdem: “Ben akı seçtim.” dedi.

Bunun üzerine Cebrail hayâ ve dine: “Haydin dönelim, onu bırakın.” dedi.

Hayâ ve din dedi ki: “Ey Cebrail! Bize, akıl neredeyse siz de orada olun.” diye emredildi. Bunun üzerine Cebrail: “Öyleyse size emredildiği gibi hareket edin.” dedi ve geldiği yere doğru yükseldi. (Kuleynî, 2002)

Hadiste akıl neredeyse sizde orada olun ifadesi ile aklın olmadığı yerde din ve ahlakın da olamayacağı, dinin ve ahlakın da orada durmaması emrediliyor. Anlaşılan, akıl ve onun nasıl kullanılacağı bilinmediği takdirde ahlak ve din, amaçları dışında kullanılabilir. En iyi etik değerler bile ters düz edilebilir.

Bu zihin yönlendirici ehven-i şer düşüncesinin epistemolojiye (bilgi felsefesine) yansımaları ise daha vahim sonuçlar doğurabilmektedir. Epistemoloji bilgi üretmenin kaynağıdır. Dünyaya bakışımız ilk olarak bu tezgâhta dokunur. Ehven-i şer dışarıdan enjekte ve dikte edilen bir düşünme kalıbıdır. Kalıp fikirler, bilgi üreten merkezin yaratıcılığını, üretkenliğini, felce uğratabilir. Elde edilen yeni fikirler büyük bir hakikatin küçük bir parçası olabilir. Ancak, bulunan büyük gerçekliğin küçük parçaları, resmin tamamı gibi görülür, dogmatik, sorgulanamaz düşüncelere dönüştürülür ise bu yeni elde edilen fikirler de mevcut statükoya itaat isteyen, yeni bir despotik sisteme dönüşebilir. Her sistemin kendi şahsına münhasır bir ehven-i şer düşüncesi, nev-i şahsına münhasır onu yıkacak bir kurdu da vardır. Bilgi ortaya çıkacak münbit bir ortam bulamaz ise yakalanamaz, kaybedilir. Arkasında kalıp düşünceler, geri kalmışlık bırakır. Ehven-i şer düşünce sistemi manipülatif bilinçaltı mesajlar içerir. Bu yüzden toplumlara hükmetmenin temel aracı olan bilginin önemini kavramış, bilimi yöntem olarak benimsemiş olan otoriter idareler, bilgi söz konusu olduğunda özellikle teknik bilim alanlarında, özgürlükçü bir yol izleyebilirler. Teknik bilgi alanlarında statükoyu korumayı en asgari düzeye indirgerler ve kendileri için alternatif bir kalkınma modeli geliştirip ilerleme ve kalkınmayı gerçekleştirebildikleri tarihte görülmektedir. Rusya ve Çin’in modernleşme ve kalkınma modelleri buna örnektir. Antidemokratik sistemlere sahip olmalarına rağmen, kalkınmada birçok demokrasiden daha ileri bir noktaya ulaşabilirler. Yönetimde despotizm, bilimde, sanatta özgürlük, dış dünyada sömürgeci olan emperyalist devlet örnekleri tarihte görmek mümkündür. Örnek olarak, 1682’de Rus Çar’ı I. Petro, Hollanda’da ve Londra’da bizzat gemi yapım atölyelerinde çalışarak Rusya’da nasıl gemi sanayisinin geliştirileceğini öğrenmiş, ulaşabildiği tüm bilim adamlarıyla dostluk kurmuştur. Böylece güce giden yolda, hem bilimsel teknik

⁵ Mecelle’de geçen “Zarar-ı âmî def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur ve Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur,” kaidelerinin hukukî çerçeveleri tam olarak çizilmemiş olup, bu yönde bir “ehven-i şer hukuku” inşa edilmemiştir. Kaidenin hukukî çerçevesinin muallaklığı siyasi iktidarların sonsuz hırslarına büyük kapılar açmıştır. Muallak bir kaidenin vereceği kamusal gücün nerede başlayıp nerede biteceği belli değildir. Bu nedenle ehven-i şer düşüncesi genelde güç erklerine hizmet etmiş bir düşünce yapısıdır. Mecelle kaideleri için bkz. (Yıldırım, M., 2001)

konular hakkında bilgi sahibi olmuş, hem de bazı bilim adamlarını Rusya'ya çekmiştir. (Yüksel D., Y., 2006)

İslam Tarihinde Ehven-i Şer Düşüncesinin Doğuşu

İslam tarihinde, ehven-i şer düşüncesinin, ilk kez bu kadar keskin görüş ayrılıklarına neden olması, Hz. Osman'ın katillerinin bulunup cezalandırılması probleminin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. İlk görüş ayrılıklarının oluşmasına sebep olan olayın temelindeki problematik Hz. Osman'ın katillerinin bulunup cezalarının velmesi hususunda bir düşünce farklılığının ortaya çıkışıydı. (Bkz. Fıglalı, E., R., 1989) İslam'ın ilk döneminde sahabe, Hz. Osman'ın katillerinin bulunup idam cezasının verilmesi hususunda ikiye ayrılmıştı. Hz. Osman'ın katilleri bir topluluğun içinde mevcut birkaç şüpheli kimselerden oluşuyordu. Tam olarak kim oldukları belli değildi. Fakat katillerin bu topluluğun arasında bulunan kimseler olduğu kesindi. Hz. Ali (k.v.) bu gurubun içindeki katillerin kim oldukları tam olarak tespit edilmeden topluluğun içinde suçsuz kimselerin de var olabileceği ihtimalinden dolayı had cezasının verilemeyeceği ve asıl katillerin kim olduğu belirlenene kadar cezanın ertelenmesi gerektiği görüşünde idi. (Salih, S., 1990) Diğer taraftan Hz. Muaviye ise bunun büyük bir fitne olduğunu, eğer bu topluluğun hepsi cezalandırılmaz ise katillerin korunmuş, desteklenmiş olacağı ve genelin menfaati, huzuru için bu grubun feda edilmesi gerektiği görüşünde idi. Hz. Ali ise (k.v) bunu kabul etmedi. Hz. Muaviye, ehven-i şer tercihi yaptı. (Salih Subhi, 1990) ve bunun üzerine bir siyasi akıl, söylem geliştirdi. Bu söylemin, siyasi aklın en önemli tezi çoğunluğun menfaati için bir topluluğun feda edilebileceği düşüncesidir. Bu yaklaşımın bir ehven-i şer çerçevesinde değerlendirilerek yapıldığı açıktır. Tarihte geçen bu olay, Ortadoğu coğrafyasında, halkı Müslüman olan iktidarlar tarafından sürekli işletilen siyasi, ekonomik, ticari bir akılla benzerlik göstermektedir. Toplumlar ve devletler genelde çıkarlarına uygun olarak, ehven-i şer hukukunu tercih etmektedirler. Diğer bir yandan bu tarihi olayın ehven-i şerçi yönünün doğu tipi bir laikliğin doğmasına da neden olup olmadığı üzerinde durulması gereken diğer önemli bir konudur. Ehven-i şer güçsüzlüğe bağlı yetersiz irade durumudur. Ehven-i şerrin, şer'î bir seçenek olarak toplum tarafından benimsenmesi, insanları güçsüz ve çaresiz duruma düşüren baskıcı nedenlerin sorgulanmasına engel olup, üretken bir zihnin yitirilmesine, yok olmasına neden olabilir. Bu durum statükocu siyasi iktidarların toplumları manipüle etmesinde kolaylaştırıcı bir psikolojik etkendir.

Ehven-i Şerrin Manipülasyon Yöntemleri ve Siyasi-Hukuki Alandaki Etkileri

Düşünceye tahakküm etmek isteyen iktidarlar ilk önce kavramlara tahakküm etmek zorundadır. Bir toplum düşünme yetisini kullanırken kullandığı kavramları kendisi üretmemiş ve başkalarının oluşturduğu bu kavramlar üzerinden hayata bakıyor ise olayları iktidar sahiplerinin göstermek istedikleri kadar görüyor, dünyayı onların istedikleri gibi anlıyor, demektir. Kavramlarına sahip çıkamayan, onların dejenere olmasını engelleyemeyen bir toplum, birbirleri ile olan iletişimlerinde aynı sözcükleri kullansa da, algılama farklılıkları yüzünden, birbirlerini anlamaları, empati kurmaları güçleşir. Toplumda bireyler birbirlerini çatışmacı bir durumun içine çekerler.

Toplumların sahip oldukları kavramları değiştirenler ya da kavramların içini boşaltanlar aynı zamanda söz ustalarıdır. Yönlendirme amaçlı, güç sahiplerinin çıkarlarına hizmet eden sözleri doğru, amaçları farklı politik sözler icat ederler. Çeldirici bir mantıkla, doğruya en yakın olan yanlışı, ehven-i şer anlamında doğru olarak seçtirebilirler. Ehven-i şer düşüncesi, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin siyasi rejimlerinde manipüle edici, aldatıcı bir niteliğe

Ortadoğu İslam Halklarının Kültürel Psikolojilerinin Oluşumunda “Ehven-i Şer” Düşüncesinin Etkisi, Tarihsel Kökleri; Kültürel-Sosyal Alanlardaki Yansımaları

dönüştür. Ehven-i şer düşüncesinin nüfuz ettiği demokratik rejimlerde dahi elitist bir kesimin çıkarları kamu menfaati olarak sunulup, parlamentodaki yasama faaliyetlerine, tüzüklerine, yürütmenin çıkardığı yönetmeliklere kadar bu aklın yansımalarını görmek mümkündür. Ancak ve fakatlar ile dolu Kazuistik anayasalar bunun en tipik örnekleridir.

İslam hukukundaki “Zaruretlar haramları helal derecesine getirir” fıkıh kaidesini, (Erdoğan M., 1990) Ebu İshak eş-Şatibi'nin (Ö. 1388) bir usûli'd-din (din metodolojisi) çalışması olan el-Muvafakat adlı eserinde azimet ve ruhsat başlıklı bölümde (Eş-Şatibi, E., İ. 1990) Ehven-i şer ve zaruretin ne olabileceği konusundaki muallaklığı gidermek için zarureti tarif ederken zarureti ortaya çıkartan sebeplerin de meşru sebeplerden kaynaklanması gerektiğini ifade eder. Gerçek bir meşruiyet zemininin oluşması için bu ilkeyi şart koşar. Temel amacın, iktidar sahiplerinin ehveni şer ve zaruret ilkelerini araç edinerek kendi gayri meşru uygulamalarına hukuk zemininden de güç alarak meşru bir zemin hazırlanmasına engel olmaktır.

Ehven-i Şerci Düşünceye Sahip Toplumların Genel Özellikleri

Sıkıntılı durumların, zor şartların, çaresizliğin, güçsüzlüğün doğurduğu irade hali mi? Ehven-i şerri doğurur, yoksa! ehven-i şer düşüncesine dayalı hareket etmek mi? Zayıflığı, seçim kısıtlılığını doğurur? Ehven-i şer düşünce sistemi kendi mekanizmasını nasıl kurar? Burada çoklu etkileşimlerden söz etmek gerekir. Birçok neden birbirini etkilemektedir. Fuzzy (saçaklı) bir ilişki söz konusudur. Ancak iradeye hükmetmek bilgidir. Bu nedenle Ehven-i şerci bir toplumun genel özelliklerini tanımak bu toplumun epistemolojisini tanımak anlamına gelir. (Harrison, Lawrence E., 2010)

Tablo 1: Ehven-i Şerci Düşünceye Sahip Toplumların Genel Özellikleri

- Statükocu
- Kaderci
- Toplumun ve bireylerin empati kuramaması
- Kavramların gerçek anlamlarından uzaklaşılması, kavram yozlaşması görülmesi
- Zorba bir iktidar
- Her şeye boyun eğici bir toplum
- Toplumun tüm kurumlarında güç dengesizliği
- Yetki sorumlulukların birbiri ile dengesizliği
- Gücün orantısız dağılımı
- Hipokrasinin yaygınlığı
- Taklitçilik
- Özgün, farklı düşüncelerin hoş görülmemesi
- Özeleştirinin olmaması ve tenkide tahammülsüzlük
- Statükonun rasyonalize edilmesi için yanlış bilgilendirme
- Manipülasyonun sıkça görülmesi
- Bilgide tahrifatçılık yapma
- Statükoya aykırı her fikrin realiteye, gerçekliğe aykırı olduğu ithamı

- Üretken yeni fikirlerin hayalci olduğu iddiası ile dışlanması
- Hukuki, siyasi, felsefi temel kavramların içini boşaltma taktikleri, oyunları
- Demagojinin hukukun, adaletin, aklın yerini alması
- Toplumun çeşitli tüm katmanlarında görülen ötekileştirme tavrı
- Adam kayırmacılık, hizipçilik
- İşlerin kötü gidişatı karşısında bireylerin birbirini suçlaması

Yukarıda tabloda belirtilen nitelikleri genişletmek mümkündür. İnsanın dış dünyası, yaşadığı çevresi, toplumsal ilişkileri insanoğlunun düşünce dünyasının bir yansımasıdır. Ehven-i şer düşüncesinin hâkim olduğu toplumlarda, kamu ya da bireysel alanda iş yapma ahlakı yozlaşmıştır. Doğru olanı nizamına göre yapmak yerine zahiri kurtarmak, kısa vadeli günü birlik ihtiyaçlara cevap vermek üzere planlamalar yapılır. Ehven-i şer düşüncesinin yarattığı aldaticılık, sosyal adaletsizlikler, çarşı ve pazarlardan, kamusal alanın birçok noktasında bu zihni dünyanın yarattığı yasal ya da geleneksel tasarımlar ve etkiler görülür. Ehven-i şer düşüncesi, ehven-i şer tercihinin, doğru kılıfı giydirdiği gibi, en doğru seçime de şer kılıfı giydirebilir. Statükocu egemen güçler tarafından kelimelerin ve kavramların içi oyulup, doğruyu seçmenin çok zor ve olanaksız olduğu inancı topluma telkin edilir. Bu politika tarihte sürekli uygulanan bir taktik ve stratejidir. Bu akıl çelici taktik her şeyi hatta doğruları bile kendi çıkar mecrasında kullanabilir. Kötülerde hayırlar arar. Ona şükretmeyi kutsallaştırabilir. Ehven-i şer seçimi insanda yapılması gereken doğru şeylerde şer, yasaklanan şeylerde hayır aranması gerektiği telkini yapar. Böylece kötülükte hayır arayan, hayır olan şeyde ise şer arayan şaşkın bir zihinle karşılaşırız. İnsanoğlu aklın ve erdemin çizgisinde, bilginin ışığında hayatını sürdürmesi gerekirken her doğru her yerde söylenmez ifadesini kendine yöntem alan ehven-i şer akli, hiç bir yerde doğru söylemeyen bir akla dönüşür. Bu Kavram yozlaşması, akıl ve düşünce yozlaşmasını da beraberinde getirir. Doğru tercihlerin göreceli zorluklarına katlanmak istemeyen topluluklar kısa vadeli, günü kurtarma akli ve siyaseti ile hareket etme stratejisini benimseyebilirler.

Ehven-i şerçi toplumlarca acaba neden hep şer tercih edilir? Ehven-i şerri tercih etme yerine acaba neden *Ehven-i hayır*'i (doğrunun en iyisini) seçme bir tercih meselesi olmamıştır. Doğru seçenekler arasından hayrın kolay olanını, toplumun konsensüs sağladığı, bir seçeneği kabul etmek temel kamu yararadır. Ehven-i şerçi toplumlarda sıkça yanlış anlam yüklenerek kullanılan bir diğer ifade “zorlaştırmayınız, kolaylaştırınız” hadisidir. (Rudani, 2003) Bu hadis in ifade ettiği amaç dinde aşırılıkların, insanın kendine zulmetmesinin önüne geçilmesi iken, doğruyu yerine getirmemenin, sorumluluk sahibi olmanın bir aracı olmuştur. Ehven-i şer bir nev'i bireyi toplumsal sorumluluk duygusundan uzak tutmak için kavramların anlamlarını değiştirmektedir. Düşünen beyni çalışmaz hale getiren bir düşünce sistemidir. Ehven-i şer düşüncüyü tercih etmek, kendi kavramlarını yozlaştırmayı, başka kültürler karşısında asimilasyonu, kendi kültürüne karşı yabancılaşmayı temsil eder. Ehven-i şer düşüncesinin, Batı dünya görüşünde ifade ettiği anlam ile Ortadoğu toplumlarına hâkim olan anlamları farklıdır.

Ehven-i şer düşüncesinin hâkim olduğu Ortadoğu toplumlarında, hileci, cerbeze sahibi kimselerin toplum tarafından kurnaz ve zeki kişiler olarak nitelendirilmesi, bu prototipteki sinema ve dizi karakterlerinin daha çok reyting alması, bu kişiliklerin daha zeki, yetenekli, becerikli insanlar olarak kabul görmesi, bu tipte bir kurtarıcı, aydın tipinin beklenmesi önemli

Ortadoğu İslam Halklarının Kültürel Psikolojilerinin Oluşumunda “Ehven-i Şer” Düşüncesinin Etkisi, Tarihsel Kökleri; Kültürel-Sosyal Alanlardaki Yansımaları

yozlaşma belirtilerindedir. Bu prototip kişiliklerde toplum kendi kandırılmışlığının tesellisini hatta kurtuluşunu görebilir. Bu durumu içselleştirebilir. Bu toplumlar kişilik olarak bir bölünmüşlük hali yaşar. Bireyler iç dünyalarında mistik bir yaşam felsefesi benimserken, dış dünyanın sert kuralları karşısında daha hileci, erdem dışı, demagog lider tiplerini kendine model seçer. Yaşam mücadelesinde kendilerini dış tehditler karşısında daha iyi koruyacak lider tipinin ancak bu kimseler olduğu kanısı zihinlerde bir düşünce patolojisi oluşturur. Ehven-i şer düşünme tarzı insan iradesine seçme özgürlüğüne bir ket vurmaz. Böylece bireyler kendi iradelerini kısıtlayacak paradigmaları, sistemleri kendileri oluşturmuş olurlar.

Ehven-i Şer Düşüncesinin Batı Düşünce Sistemindeki Yeri

Ortadoğu coğrafyasındaki siyasal sistemler ve halklar için ehven-i şer düşüncesi bir yaşam tarzı, bir ahlak biçimi, bir düşünce sistemidir. Ehven-i şer felsefesini bir hayat ve idare tarzı olarak benimseyen Ortadoğu coğrafyasındaki siyasal, dini, ekonomik, sosyal sistemler ve bu düşüncenin benimsetildiği bu coğrafyanın insanları ile batı düşünce sistemi arasında düşünce temelinde, düşünme tarzlarında ve usullerinde büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Batı düşünüş tarzı, her şeye güç yetiremeyeceğini, yaşamda ehven-i şerrin bir gerçeklik olduğunu yadsımıyor, ancak buraya kadar ehven-i şer düşüncesinin bir tarz ve kalıp olarak toplumların düşünce dünyalarına nasıl yerleştiği, üretken düşüncenin önünde nasıl set olduğu, demokratik veya anti demokratik siyasal sistemlerin ise ehven-i şer düşüncesini besleyen kurumlar haline nasıl dönüşebileceğini vurguladık. Acaba yaşamdaki mevcut bu ikilem, paradoks, katastrofik bu durum, batı filozoflarının havsalasında nasıl şekillenmiş, nasıl yorumlanmış olduğunu tespit etmek batı düşünce dünyasının köklerini bulup anlamada önemli bir noktadır.

Niccolo Machiavelli'nin amaçlar araçları meşru kılar anlayışını egemen kıldığı “Prens” (Machiavelli, N., The Prince 1515) adlı eserinde güce dayalı ahlakın toplumlara egemen olduğunu ve güç ahlakının toplumlarda bir değerler manzumesi oluşturduğunun altını çizer. Batı düşüncesinin bilinçaltı zihin dünyasını etkileyen güçlü filozoflarından Friedrich Nietzsche ise, “Güç istenci” adlı eserinde; “Biz ahlaka inandığımızda insan varlığını mahkûm ederiz” der. (Nietzsche, F., 2002) Biyolojik ve sosyal yaşamı oluşturan yasaların temelinde güç istenci olduğunu vurgular. Güç ahlakının toplumun her alanında var olduğunu savunur. “Merhamet acizliktir”, der. Batı'nın 18. yüzyıl aydınlanmasında tecrübe ettiği felsefi süreçte, ehven-i şer düşüncesi, rasyonel bir çerçevede şekillenmiş hukuki çerçevesi çizilmiştir. Ehven-i şer düşüncesi Ortadoğu toplumlarındaki gibi rasyonel aklın önüne geçen, akıl tutulması yaratan, kutsallık izafe edilen bir kavram değil, yaşamın gerçekleri karşısında analiz edilen, sorgulanan, sürekli alternatifler, farklı seçenekler aranan bir yapı içinde şekillenir. Bu şekilde ehven-i şer kabul edilebilir. Batı düşünce tecrübesi, tabiat bilimleri ile sosyal bilimlerin benzerliğinden hareketle olandan olması gerekeni çıkararak kalıp düşünceyi aşarak sosyal bilim ve özellikle hukuk alanında, olandan (mevcut durumdan) olması gereken çıkmaz mantığına, felsefesine sahip olarak kurdukları toplum düzenlerini daha rasyonel ve hümanist bir çizgiye yaklaştırmışlardır. Ancak uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğü prensibi tam olarak uygulanmadığı ortadadır. Batı'nın rasyonel aklı ön plandadır. Yönetim ve halk arasında düşünce farklılığı derin değildir. Halk yöneticilerinin ne istediğini bilir, hangi ahlaki güdülerle, saikler ile politika üretildiğinin az çok farkındadır. Bu özellik batı kıta Avrupa'sında daha çok belirgindir. Batı için demode olan, kullanma miadı dolan her şey atılır, atılamaz ise hemen senkretize edilip uyumlulaştırılır. Güce saygı duyulur, tehdit algısı ise çok yüksektir. Hayati riskler fedakârlık sayılmaz, akıldışılık olarak adlandırılır. Bu temel felsefe üzerinden hareket eden psikolojik yaklaşımların egemen olduğu politikalar ve sistemler günümüz dünyasında gözlenmektedir.

TİDSAD

İslam dünyasında ehven-i şer düşüncesinin oluşturduğu olumsuzluklara karşın; Batı, 19. Yüzyılda inandığı akılcılık yaklaşımının sonucu olarak mükemmeliyetçilik patolojisine müptela olmuştur. Mükemmeliyetçiliğin günlük yaşama ve çalışma hayatına yansması ise mekanizmdir. Mekanizm anlayışı insanları bir makinanın dişlileri gibi algılar, kamusal sistemi bu anlayış üzerine kurar. İnsanların psikolojik durumlarını görmezlikten gelir. Yaratıcı fikirleri öteleyen bir başka şekilde hayatı yadsayan fikir olarak ortaya çıkar. Yaratıcı düşünceyi ortaya çıkartan saikleri doğru tespit etmek gerekir. Amerika, Kanada, vs. diğer gelişmiş ülkelerde insanın kabiliyetlerini, yaratıcılığını inkişaf ettiren temel sebeplerin, sistemlerin ne olduğu üzerinde çeşitli çalışmalar, araştırmalar yapılmaktadır. Batı, artık sadece bir bilim üzerine odaklanan araştırmalar yerine sürekli diğer bilimler ile ilişki kuran araştırmaları tercih etmektedir. Rasyonel ve eleştirel bir akıl, ehven-i şerci sistemlerin tasvip ettiği bir aklî yaklaşım değildir. Bu nedenle ehven-i şerci idare yapılarının üretimleri anı kurtaran, günübürlük düşüncelerdir.

SONUÇ

Her şey düşüncede başlar, yine orada biter. Bir toplumun zihni dünyasını, kavramlarını koruyan, muhayyilesini berraklaştıran, zihin dünyasını karmaşıklıklardan koruyan o toplumun aydınları ve bilginleridir. Onlar özgürce düşünce ve kavram üretmeyi bırakır, entelektüel atalete düşerlerse ehven-i şerci ayrık otları ve sarmaşıklar zihin ağacının etrafında ağ örerler. Ağacın büyümesini engeller. Düşünce ağacının etrafında kendi ağlarını oluşturan, toplumsal ilerlemeyi durduran, dengesiz, çarpık bir gelişim ortaya çıkaran ehven-i şerci sistem yapıları oluştururlar. Toplum istilacı fikirler karşısında kendini koruyacak düşünce donanımından yoksun kalır. Sömürülmeye müsait hale gelir. Sömürülmeye karşı koymak için en önemli saik, bilginin kaynağı olan bilgi felsefesinin önünde engel olan her tür tuzak düşünceye karşı uyanık olacak erdem sahibi bilginlerin var olmasıdır. Önemli olan güce kimin hükmettiğidir. Bu güce hükmedenler sadece güce değil güçlerinin kaynağı olan beyinlerimize de hükmediyorlar.

**Ortadoğu İslam Halklarının Kültürel Psikolojilerinin Oluşumunda
“Ehven-i Şer” Düşüncesinin Etkisi, Tarihsel Kökleri; Kültürel-Sosyal
Alanlardaki Yansımaları**

KAYNAKLAR

- ATAY, Hüseyin & Atay, İbrahim, (1964). *Arapça Türkçe Büyük Lugat*, Bayrak Matbası, Ank. s. 1095.
- CANAN, Sinan, (2008). *Fraktal Düşünceler*, Haber Ajanda Yay., İstanbul.
- ÇANGA, Mahmut (1989). “M‘ucemü’l Müfehres” *Kuran-ı Kerim Lüğati*, Timaş Yay. İst. s. 381.
- ERDOĞAN, Mehmet (1990). *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İst., s. 42.
- EŞ-ŞATİBİ, Ebu İshak (1990). “İslami İlimler Metodolojisi,” *el-Muvafakat*, Çev., Mehmet Erdoğan, İz Yay., İst., c. I, s. 300.
- FİĞLALI, Ethem Ruhi, (1989). “Hz. Ali,” *DİA.*, c. II, İst., s. 372, 373.
- HARRISON, Lawrence E., (2010) “Do Some Religions Do Better Than Others?”, *the Hidden Form of Capital*, Anthem Press, London, s, 26.
- HOSKING, Geoffrey (2011). “Erken Dönemden 21. Yüzyıla,” *Rusya ve Ruslar*, İletişim Yay., İst., s. 273-292
- EL- KULEYNÎ, Ebu Cafer Muhammed bin Yakub bin İshak, *Usul-u Kâfi*, Çev: Vahdettin İnce, Dar’ul Hikem yayınları, İstanbul, 2002, s. 8..
- MACHIAVELLI, N., (1515) *The Prince*, Chapter VII s. 31, 32, Erişim Tarihi:17.03.2013.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1985) *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, İnsan Yay., İst., s. 42..
- NIETZSCHE, Friedrich (2002). *Güç İstenci*, Birey Yay., İst., s. 24.
- RUDANI, (2003). Çev: Naim Erdoğan, “Büyük Hadis Külliyyatı,” *Cem’ul Fevâid*, İz Yay., İst., c. I Hadis No: 177-176.
- SALİH, Subhi, (1990). Çev., Beşir Işık, Vesim Taylan, Faruk Bozgöz, “Hz. Ali’nin Hutbeleri, Mektupları, Emirnâmeleri ve Kısa Sözleri”, *Nehcü’l Belâğâ*, Birleşik Dağıtım Kitabevi, İst., s. 394.
- ŞERİATİ, Ali, (1984). Çev: Hüseyin Hatemi, *İnsanın Dört Zindanı*, Bir Yay., İst., s. 32.
- TASLAMAN, Caner, vd., (2013). *Allah Felsefe ve Bilim*, İstanbul Yay., İstanbul.
- TILLICH, Paul, (2004). “Ontolojik Tahliller ve Etik Yaklaşımlar”, *Aşk, Güç ve Adalet*, Çev. Ruhattin Yazoğlu & Bozkurt Koç, Yeni Zamanlar Yay., İstanbul.
- YILDIRIM, Mustafa, (2001). *Mecelle’nin Küllî Kâideleri*, İzmir İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İzmir, s. 84, 89.
- YÜKSEL, Dilek Yiğit, (2006). *Rus Modernleşmesi ve Türkiye*, Doktora Tezi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Hacettepe Üniv., Ankara, s. 39.